folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:80, 2014/4

YAŞAR KEMAL'İN BİR DENEMECİ OLARAK PORTRESİ
THE PORTRAIT OF YAŞAR KEMAL AS AN ESSAYIST

Selim Temo Ergül**

Giriş

Bir "fenomen" olarak pek çok çalışma ve tartışmanın konusu olagelen Yaşar Kemal, 1943'te yayımlanan *Ağıtlar* kitabından bugüne geçen yaklaşık 70 yılda, 50'ye yaklaşan kitaplarıyla Türk ve dünya edebiyatında iz bırakan önemli isimlerden biridir. Yazarın edebî yapıtları, pek çok edebiyat kuramı dairesinden okunabilir. Ancak yazarın denemeleri, söz konusu türün edebî metinlere göre daha dolaysız bir tür olması nedeniyle, onun düşünsel dünyasını daha açık biçimde görmeye imkân tanımaktadır.

Yaşar Kemal'in düzyazıları, Alpay Kabacalı tarafından yayıma hazırlanan *Ağacın Çürüğü* (Yaşar Kemal, 2000a), *Baldaki Tuz* (2004a), *Ustadır Arı* (1995) ve *Zulmün Artsın* (2000b) adlı kitaplarda toplanmıştır. Bu kitaplarda yazarın toplam 191 yazısına

* * Yard. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi,

yer verilmiştir.* *Ağacın Çürüğü* dışındaki kitaplarda, "Kimlikler" adlı bölümler söz konusudur ve bu bölümlerde 44 yazı bulunmaktadır. Ayrıca bu kitaplarda 19 söyleşiye de yer verilmiştir. Ancak söz konusu söyleşiler, düzyazı türüne girmedikleri için çalışmanın kapsamı içine alınmamıştır.

Alpay Kabacalı'nın yayıma hazırladığı kitapların niteliksel anlamda bir farklılıkları olmadığı gözlenmektedir. Başka bir deyişle, birbirine yakın konuların belli bir kitaba alınması biçiminde bir seçme düşüncesi söz konusu değildir. Kabacalı, *Baldaki Tuz*'a yazdığı önsözde, Yaşar Kemal'in yazılarından yaptığı seçmedeki ölçütünün "kişisel beğeni" olduğunu belirtmektedir (Kabacalı, 2004: 12). Kabacalı, seçtiği yazıların pek çoğunun sonuna yazının yayım tarihini yazmış, ancak yayımlandığı yeri belirtmemiştir. Kitapların son sayfalarında yazıların yayımlandığı süreli yayınların listesi verilmiş olsa da, bunun yeterince işlevsel olmadığı ileri sürülebilir.

Yaşar Kemal, düzyazılarında, güncel olaylardan küresel sorunlara kadar pek çok konuya değinmektedir. Bu yazılarda ele alınan konulara yaklaşım tarzı ile onun romanlarındaki sorunsallar arasında paralellikler söz konusudur. Süha Oğuzertem'in, Yaşar Kemal'in romanları için yaptığı belirlemeyi düzyazıları için de tekrarlamak mümkündür: "Yaşar Kemal, baştan beri, yoksullar ve doğa konularında olduğu gibi, çocuklar konusunda da son derece duyarlı bir yazar oldu" (Oğuzertem, 2003: 39). Yazarın düzyazılarında işlediği bazı konular, günümüzde farklı boyutlar kazanmıştır. Sözgelimi, Yaşar Kemal'in 1950'li yıllardan beri en çok vurguladığı konulardan olan doğa, günümüzde daha da önem kazanmış ve toplumsal gündemde yerini almıştır.

Bu uzun sürece bakıldığında, yazarın düşünsel dünyasının çeşitli boyutlarının açığa çıktığı gözlemlenmektedir. Söz konusu süreci dört başlık altında toplamak mümkündür. Birinci arabaşlık olan "Doğa, Kültür ve Sistem"de, yazarın kültür ve doğa ilişkisi üzerine başından beri savunduğu görüşleri değerlendirilecektir. "Kendi Diline Çevirme: Tekrar, Abartı, Bütünleme" adlı ikinci arabaşlıkta yazarın halk diline öykünerek yeni olguları nasıl alımladığı üzerinde durulacaktır. Üçüncü arabaşlık olan "Sanat ve Yaratıcılığın Kaynakları"nda, yazarın halk kültürü ve onu sanat için temel kaynak olarak kabul etmesiyle ilgili görüşleri irdelenecektir. Son arabaşlık olan "Siyaset ya da İçeriden Konuşma"da ise, yazarın "insan asliyeti" olarak tanımladığı ideal durumun modern çağda aldığı yaraların nasıl yorumlandığı üzerinde durulacaktır.

1. **Doğa, Kültür ve Sistem**

Yaşar Kemal'in düzyazılarında doğa hem kendi başına, hem de yazarın "insan asliyeti" diye adlandırdığı bir yüceltmenin aracı ve simgesi olarak öne çıkar. Onun, insanın ancak sevip koruduğu bir doğada kültürünü yaşatıp geliştirebileceğine olan inancı, başından beri taşıyageldiği bir düşünce olmuştur. Bu konuya dikkati çeken ilk yazısı, 25 Ekim 1959 tarihini taşımaktadır. Tarım alanları açmak için yakılan ormanlardan söz eden Yaşar Kemal, "Ormansız toprak olmaz" der ve "Vaaah ormanlarımız, vaah" diye yazıklanır (Yaşar Kemal, 2004a: 17). Aynı yıl yayımlanan başka bir yazıda ise, orman

* 25 Kasım 1968'de yayımlanan "Halkı Dinlemek" adlı yazıya iki kez yer verilmiştir: *Ağacın Çürüğü* (87-88) ve *Ustadır Arı* (82-84).

"dava"sını diğer toplumsal davaların önüne alır: "Gazeteler yazdı, yurdumuzun en büyük davası, eğitim davasıdır diye. Gerçekten de büyük davamızdır Ama bir toprakta gidip de gelmeyecek şeyler var. Hemen çaresi bulunmazsa elimizden uçacak, kanı çekilecek can damarları var. Orman giderse geri gelmez. Orman giderse bir memleketin toprakları ölür" (1995: 15). Yaşar Kemal'in bu yazısında savunduğu düşünceler, sosyalist teorinin bütün toplumsal sorunların ancak devrimle çözülebileceğine dayanan söylemine karşıtlık oluşturur. Yazar devrimin tek çözüm olduğunu kabul eder, ancak ona göre ormanların durumu devrimi bekleyemeyecek kadar vahimdir: "Malum, ama mademki öteki meselelerimize dokunamıyoruz, toptan bir kalkınmaya, ilerlemeye gidemiyoruz, şu orman işini birinciye almak zorundayız" (1995: 15). "Bir ölüm kalım davası" (1995: 17) olarak gördüğü orman kıyımının önüne geçmek için yazılar yazan Yaşar Kemal, yine yazıları ve siyasi duruşuyla mücadele ettiği ağalara bile konuyu anlatmaya çalışır: "Bu yerden ben aydınlara, politikacılara çok seslendim. Etmeyin, eylemeyin, vallahi gidiyoruz, açlık geliyor, dedim. Aldırmadılar. Şimdi ağalara sesleniyorum Güzel ağalarım, aslan ağalarım, bir umut, tek umut sizde" (2004a: 86-87).

Yaşar Kemal' göre orman kıyımına göz yummak, vatan hainliğiyle özdeş bir suçtur. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan ve "orman vasfını yitirmiş arazilerin tarıma açılması"nı öngören yasaya karşı art arda yazılar yazar. Yakın tarihlerde tekrar gündeme gelen yasaya benzeyen bu girişime karşı sert ifadeler kullanır. 23 Mayıs 1967 tarihli "Türk Milleti, Tarihinin En Büyük İhanetiyle Karşı Karşıya" başlıklı yazıda orman, siyasi muhalefetin üretildiği bir konu olarak öne çıkartılır: "Evet, Türk milleti tarihinin en büyük ihanetiyle karşı karşıya... Bunu açık yürekle, namusluca, cesaretle söylemeliyiz. Bu ihanet, bu ölüm kanunu çıkmamalı" (1995: 45). Söz konusu yasa çıkmaz, ancak yazarın konuya yönelik ilgisi devam eder.

Ormanlara yönelik ilgiyi, yazarın toplumsal eleştirisinin simgesi olarak tanımlamak mümkündür. Ormanla simgelenen doğa, insani her eylemin temeli olarak gösterilir. Bu yüzden siyasi iktidarlara yönelik eleştiri, onların ekonomiye ilişkin uygulamalarından önce doğa ile ilgili uygulamalarına yöneliktir. Doğa vurgusu o kadar çok tekrarlanır ki, kimi zaman ilişkisiz sayılabilecek noktalarda karşımıza çıkar. Örneğin toplumun magazin ilgisini eleştirdiği ve ironik bir dil kullandığı 27 Aralık 1959 tarihli "Farah Diba = Fener-Nice ve Başka Oyunlara Dair" adlı yazısında şu ifadeler dikkati çeker: "Bakın ormanlarımız gidiyor. Yakında, çok yakında çöl oluyoruz" (1995: 21). Orman simgesi, zamanla erozyon ve topraksız köylülerin durumuyla birleştirilir. Bu simgenin ulaştığı yer, küresel sorunlara ve bu sorunların hemen hepsinin nedeni sayılan kapitalizm ve emperyalizme yönelik eleştiri olacaktır.

Yaşar Kemal'in doğa anlayışında bir evrimin varlığından söz etmek mümkündür. Başından beri doğa ve kültür arasında ilişki kuran yazar, kültürün ancak "korunan" bir doğa üzerinde yeşerebileceğini belirtirken, giderek, doğaya yönelik kıyıcılığı sistemle, hatta emperyalizmle özdeşleştirmeye başlar. Bu ilişki, onun doğa-insan ilişkisi üzerine üretegeldiği söylemin tamamlandığı halkadır. Nitekim 1967'de yayımlanan bir yazısında, doğanın yok edilmesinden sonra sıranın kültüre geldiği vurgulanır. Bununla konunun önemi daha net biçimde vurgulanırken, bir "sistem" de kurulmuş olur: "Ormanlar yok oldu. Kültürümüzü kemiriyorlar şimdi" (1995: 57). 1968'de doğa ve kültüre bu kez

"kişilik" de eklenmiştir (1995: 80). Hatta yukarıda ağaların imdada çağrılmasına benzer bir çağrı, "zinde güçler"e yapılır: "Bütün bu imha hareketinin karşısında, gerçekten büyük güç olan Türk diri güçleri ne yapıyorlar? Susuyorlar" (1995: 81). Dolayısıyla zinde güçler, yazar tarafından, sessiz kalmaları nedeniyle, yıkıma ortak olmakla suçlanır. Bu düşünsel evrim, yönetimlerin zaafı ve "komprador"ların kâr hırsıyla açıklanan olumsuzlukların kapitalist sistemle olan ilişkisine ulaşarak, bir bakıma tamamlanır: "Sömürücülük bir bütündür, sömürücülük belasına uğramış bir milletin her yanı da büyük yıkıma uğramış demektir. İnsanlar sömürülüyor, yoksullaşıyor da bu beladan toprak kurtuluyor mu? Toprak kurtuluyor da kültürü öyle mi kalıyor? Kültürü yozlaşıyor da dini, gelenekleri kendini kurtarıyor mu? Sanırım ki buna evet diyecek bir babayiğit çıkamaz" (2000a: 62).

Din ve gelenek vurgusu, konuya biraz da solun dışındaki kesimlerin ilgisini çekmek için yapılmış gibi görünmektedir. Ağalar, zinde güçler ve sağcı, hatta milliyetçi kesimlerle "orman davası" etrafında bir araya gelme düşüncesi, Yaşar Kemal'in bu konudaki duyarlılığını gösteren çarpıcı örneklerden biridir. Söz konusu yazıda aydınlara yönelik çağrıya da yer verilir ve ülke olarak bağımlı hale gelmiş olma ve sömürülmenin toprak ve kültürle ilişkili olduğu vurgulanır: "Aydınlar bilmeli ki bağımsızlığımızı yitirmiş, limon gibi sömürülüyorsak, toprağımız ölüyor, büyük bir millet olduğumuz halde kültürümüz yozlaştırılıyorsa bunun bir tek sebebi vardır: SÖMÜRÜCÜLÜK DÜZENİ" (2000a: 65, özgün vurgu).

1970'lere gelindiğinde doğa sorununu küresel düzeyde düşünmeye başlayan Yaşar Kemal, doğanın yok edilmesini bu kez dünyanın temel sorunu olarak görmeye ve göstermeye başlar: "Çağımızda doğanın yok edilmesi artık dünyamızın başlıca sorunudur. Havanın, suyun kirlenmesi, doğanın dengesinin bozulması insanlığın bugünkü sorunlarından başlıcasıdır. Toprak aşınması çağlardan bu yana vardır. Toprağın dengesi çağımıza kadar bozularak gelmiştir" (2000a: 109). 1973 tarihini taşıyan bu yazıda, dünyanın diğer ülkeleri gibi Türkiye'deki doğa kıyımının nedeni olarak da kapitalist sistem gösterilir:

Doğanın dengesinin bozulması bu kapitalist düzenin doğal sonucu olduğu üstünde pek öyle belirlice kimse durmuyor. Şunu açıkça bilmeliyiz, bizim doğamızı öldüren bu bozuk düzendir. Bu düzen böyle sürüp gittikçe bütün değerleriyle Türkiye yıkıma gidiyor Toprağı, doğayı korumak bir düzen sorunudur Düzen değişikliği işte bunun için bize her ulustan daha çok gereklidir. Biz bütünüyle bir yıkım karşısındayız. Bizim için düzen değişikliği bir hayat memat sorunudur. (2000a: 111-12)

Türkiye için çözüm önerisi olarak orman köylüsünün ormanlık yerlerin dışında iskan edilmesini gösteren yazar (2004a: 19), doğanın bir bütün olarak kurtuluşunun ise, ancak sosyalist modelde mümkün olduğunu ileri sürer. Ona göre "Sosyalizmin gücü doğaya uygunluğundadır" (2000a: 154). İnsan ancak doğaya uygun biçimde yaşar ve doğayı severse kendi asliyetine dönebilir. Çin ve Sovyetler Birliği gibi sosyalist ülkelerin erozyon gibi nedenlerle kaybettikleri toprakları geri kazanmak için çaba sarf ettiklerini belirten yazar, doğayı sevmemenin kişiyi insanı sevmemeye, dolayısıyla faşizan düşüncelere götüreceğini ileri sürer. Doğa ile bağını koparmış insan, diğer insanlar ile de bağını koparacak, kendine ve onlara yabancılaşacaktır: "Bu dünya sevgisiz bir dünya.

Dünyayı sevmeyenlerin, ağaçları, kuşları, ak bulutları, mavi göğü, akar suları, topal karıncayı, hasta kurbağayı sevmeyenlerin dünyası. İnsanoğlunu sevmeyenlerin dünyası" (2000a: 69).

20. yüzyılın sonlarına doğru çevre sorunlarına duyarlı hareketlerin ortaya çıkması ve güçlenmesine tanık olunmuştur. Küresel çapta çevre bilinci oluşturmaya girişen ve genel olarak "Yeşiller" şeklinde ifade edilen bu aktivist grupların eylemlerine dikkati çeken Yaşar Kemal, bütün bu çabaları yetersiz ve geç kalmış çabalar olarak niteler. Ona göre Yeşiller yüzyılın başında ortaya çıkmalıydılar: "Dünyanın felaketi yüzyılın başında başladı. Ama buna karşı insanların son birkaç yıla kadar tüyü kıpırdamadı" (1995: 139). 1993 tarihli "Sivil Örgütlenme" başlıklı bu yazı, ondaki doğa ilgisinin sürekliliğini de göstermektedir.

2. Kendi Diline Çevirme: Tekrar, Abartı, Bütünleme

Yaşar Kemal'in düzyazılarında bir "dil içi çeviri"den söz edilebilir. Bu "çeviri" etkinliği, yalnızca bir üslup yaratmak değil, modern dünyaya ait kavramları yerli-yerelci bir bakış açısıyla alımlamak biçiminde de açığa çıkar. Ele alınan konular, Yaşar Kemal'in roman dilinin etkilerini taşır. Bu yüzden hemen her yazıda bir "anlatıcı ses"in varlığı hissedilir ve şöyle bir süreç işler: Öncelikle konu özetlenir, konunun tarafları "tanıtılır" ve konunun aldığı hâl "betimlenir". Edebî yapıtlarında rastlanan kimi kodlarla kurulan yazılarında Yaşar Kemal'in halkçı bir çizgiyi, halkın anlayabileceği bir dille sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin süregelen işkence olaylarını ele aldığı bir yazısında şu ifadeleri kullanır: "Ülkemizin bir işkence ülkesi olduğunu yeryüzünde bilmeyen yok. Mısırdaki sağır sultan değil, Kaf Dağının ardındaki kara karınca da duydu" (1995: 142). Buradaki abartıyı, yazarın çıplak olgular ve gerçeklerin ötesinde kendine özgü "büyülü" dünyasının terimleriyle kurması ve hemen her konuya bu pencereden bakmasına örnek göstermek mümkündür. Burada işkence eleştirisi modern yazı dili ya da kavramlarla değil, halk dili ve düşüncesinin öğeleriyle geliştirilir.

Yaşar Kemal, 1962 yılında yayımlanan "İki Çıplaktan Birisi" yazısında, izlediği bir Japon filmini özetlerken kendi sözcüklerini yeğler: "Öteki adadaki şehirde baba balığı ağalara götürür. Ağalar nazlanırlar, balığı almak istemezler" (2000b: 15). Denilebilir ki, Yaşar Kemal'in edebî coğrafyası gibi düşünsel dünyası da Anadolu'dur. Bu yüzden o, dünyayı bu coğrafyaya yerleştirir ve yarattığı bu "model"i kendi diliyle çözümler. Japon "ağa"ları bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zira bu söylemde barış, doğayla barışık olma, eşitlik gibi idealler, evrensel birer ideal olarak, ama "yerel dil"le kurgulanır. Bütün bunlar "insan asliyeti"nin öğeleridir, hatta insanda doğuştan var oldukları düşünülür. Bu idealizasyona uymayan kimi olaylarda suçlu olan ise, olayı gerçekleştiren kişi değil, bütün bir toplum, hatta bütün insanlıktır.

Yaşar Kemal, Amazon ormanlarındaki yağmayı da kendi diline çevirir: "Japonlar kâğıt yapmak, ne bileyim, başka işlerde kullanmak için Amazon ormanlarını köklerinden söküyorlar, yani 'hopur' ediyorlardı" (1995: 156). Yazar, kullandığı sözcüklerin açıklamasını pek az yerde yapar. Bunlardan açıklamaların birinde, başka bir yazıda da olsa, "hopur" sözcüğünü buluruz: "Hopur etmek, mahvetmek, ormanı yerle bir etmek,

dikili bir çöp bırakmamacasına, ormanı kesip yerini tarla etmek, demektir" (1995: 16). Ona göre "hopur", kültürel ve ekonomik olarak geri kalmışlığın da bir işaretidir: "Azgelişmiş ülkelerde, daha çok kompradorluk belasına iyice uğramış ülkelerde en başta gelen sorun doğa hopuru sorunudur" (2000b: 39).

Yaşar Kemal'in yazılarında doğa ve kültür vurgusu, bu iki kavramın bir tür ortaklığı gibi kurgulanmış olan "Akdeniz Kültürü" kavramına yaklaşmasında etkili olmuştur denebilir. Nitekim Yaşar Kemal de Akdeniz Kültürü kavramını ortak bir coğrafya ve ortak bir kültür saptamasıyla birleştirerek savunur. Alain Bosquet'nin yaptığı söyleşide "Ben Akdenizliyim" (2004b: 85) diyen yazarın Akdeniz Kültürü ile ilgili düşünceleri üzerine Ramazan Çiftlikçi şunları yazmaktadır:

Son yıllarda özellikle Fransa'da yeniden ortaya atılan "Akdeniz Kültür Birikimi ve Ortaklığı" teorisini ülkemizde benimseyenlerden biri de Yaşar Kemal'dir. Sanatçı, Fransa eski Devlet Başkanı Mitterand'ın da kabul ettiği Akdeniz ülkelerinin bir ortak kültür kökeninde birleştiği düşüncesini savunmaktadır. Dünyadaki bir çok kültür öğesinin önce Akdeniz kıyılarında doğup buradan diğer bölgelere yayıldığını bazı örneklerle açıklamaktadır. (Çiftlikçi, 1997: 66)

Ancak Yaşar Kemal için Akdeniz Kültürü'nün bir uzantısı daha vardır ki, o da barıştır. Bu, sosyalizmin yerini alan bir vurgu olarak anlaşılabilir: "İşte o zaman Akdeniz başka, yeni bir uygarlık doğurabilir. Örneğin, savaş istemeyen bir insanlık, barış içinde bir insanlık, yeniden yaratılmış insan değerlerine sahip bir insanlık, sevgiyi, belki daha safını, güzelini, dostluğu, kardeşliği yeni yaratmış, sömürüye, insanlığı aşağılayan bütün davranışlara karşı bir insanlık... (2000b: 80). Görüldüğü gibi yazar, insan anlayışını da ortaya çıkan yeni olgulara yansıtmakta ve onu kendine ait kılmaktadır.

Yaşar Kemal, Akdeniz Kültürü üzerine ürettiği düşünceleri pek çok yazı ve konuşmasında tekrarlamıştır. Örneğin 1992 yılında Akdeniz Üniversitesi'nce verilen fahri doktorayı kabul konuşmasında söylediği sözleri, kısaltarak, 2002 yılında Bilkent Üniversite'nin verdiği fahri doktorayı kabulünde yaptığı konuşmada tekrar eder. İlk konuşmada "Dünya birbirini besleyen bin çiçekli, bin renkli bir kültür bahçesidir" (2000b: 90) ifadesi, ikinci konuşmada "Dünya bin bir çiçekli kültür bahçesidir" (2003: 307) şekline dönüşür. Bunun gibi emperyalizmin kendi kültürü dışındaki kültürleri yok ettiği, emperyalizm çağına kadar kültürlerin birbirlerini yok etmeye çalışmadıkları vurgusu yazarın tekrarladığı düşüncelerdir. 1973, 1974 ve 1995'te tekrarlanan "zulmün artsın" söylemi ise, "tarihin neden olduğu" tekrarlardan biridir. 1973 ve 1974'te Türkiye'de süregelen işkence olaylarını sorgulayan yazar, işkencecilere izin veren sistemin sonunu diler (2000a: 121, 125). 1995 yılında yayımlanan bir yazısında ise bu kez devletin Kürt sorununa yaklaşımını eleştirirken aynı ifadeyi kullanır (2000b: 114). Bu noktada tekrarın anlamı üzerine düşünüldüğünde, yazarın bazı tespitlerinin tarihselliği de ortaya çıkmaktadır.

Yaşar Kemal'in yazılarında "bütünleme (genelleme) kodu" olarak adlandırdığımız kimi düşünceler de söz konusudur. Bu kodun bulunduğu yazılarda Yaşar Kemal'in ele aldığı konuyu tek bir nedene bağladığı görülür: "Bizde din kurumunu, çağımızda bir hurafe yığını haline sokmuşlardır. Bütün geriliğimize bu birinci sebeptir" (1995: 9). Yine bazı temel kaynaklar için bütünleme kodu kullanılır: "*İlyada*'nın, *Odysseia*'nın insan

soyunun yarattığı en büyük başyapıt olduğunu da herkes biliyor" (2004a: 125). Kendi sanatsal kaynaklarından biri olarak gösterdiği folklor için de bütünleme söz konusudur: "Folklor sanatların anası ve en büyük dostudur" (1995: 136). Yine Anadolu'ya özgü birtakım kültürel ögelerin bütün dünyaca bilindiğini ileri sürer:

Zulmün artsın ki, çabuk zeval bulasın. Bu kadim bir Anadolu ilencidir. Bu sözün bütün dünya halklarınca da bilindiği, bu ilencin her yerde kullanıldığı da bir gerçektir. İnsanlığın deneyleri ortaktır. Zulüm artınca zalimlerin daha çabuk zeval bulduğu gerçeğini bütün insanlık ilenç haline getirmiştir. Bu gerçek bütün insanlıkta gözle görülür eller tutulur gibi somutlaşmıştır. (2000a: 125)

İlhan Başgöz'e göre, "Yaşar Kemal'in söyleminde abartı var ama, kimseye kötülüğü yok. Komiği ve bir arkadaşının iyi niteliğini abartıyor. Yaşar Kemal işte budur. İyiyi yüceltir göklere çıkarır, kötüyü abartır yerin dibine batırır" (Başgöz, 2003: 138). Gerçekten de Yaşar Kemal'in pek çok yazısında abartı ögesi öne çıkar. Başgöz'ün de belirttiği gibi, bunlardan kimilerinin mizahi yönü vardır: "Duydum ki kasabalarımızın çoğu, köylerimizin bir kısmı Ankaraya doluşmuşlar. İlle de bizi il yapacaksınız diye. Hükümet de birçoğuna söz vermiş. On yedi tanesini il yapacakmış. Hiçbir diyeceğimiz yok. Yapmalı. On yedisini değil, hatta yüz, yüz ellisini, beş yüzünü bile yapmalı" (1995: 19). Ancak bu yazılarda mizahi yönü olmayan kimi abartılar da söz konusudur: "*İlyada* ve *Odysseia* üstüne kırk bin kitap yazıldığı söyleniyor. Doğru olabilir" (2004a: 125).

3. **Sanat ve Yaratıcılığın Kaynakları**

Yaşar Kemal, düzyazılarında, sanatsal yaratıcılığının kaynaklarını verir ve bu kaynakları "doğru kaynaklar" olarak savunur. Halk sanatlarına yakınlık, onun iyi sanat, hatta iyi sanatçı tanımının ölçütüdür. Çiftlikçi'nin de belirttiği gibi, yazarın "Kimlikler" başlıklı bölümlerde yer verdiği sanatçıların ortak yönü, geleneksel kültürden yararlanarak sanat yapmalarıdır (Çiftlikçi, 1997: 65). Yaşar Kemal'e göre diğer sanatlar gibi edebiyat da kaynağını halkta bulmalıdır. Ancak bu kaynak arayışı öykünmek biçiminde değil, "özümsemek" biçiminde gerçekleşmelidir: "Örneğin Haçaduryan. O özgün senfonilerinde bile halk müziğine bir biçimde öykünüyor. Dehşet güzellikler de yakalıyor. Yalnız bir yerde öykünme o kadar çıkar yol değil. Ne kadar öykünürsen öykün, özü kadar güzel bir şey yapamazsın" (Yaşar Kemal, 1995: 173). Yaşar Kemal öykünmeye yaratıcı bir etkinlik olan edebiyatın dışında da karşı çıkmaktadır. Dünyaya kapalılığın nedeni olarak öykünmeyi gösteren yazar, evreni sonsuz çelişkileriyle birlikte düşünmek gerektiğini belirtir (2000a: 154).

Yaşar Kemal'e göre "iyi sanatçı", halk sanatını özümsemiş sanatçıdır. Bu konuda pek az isim saysa da, saydığı isimler arasında Nâzım Hikmet her zaman yerini alır: "Nâzım Hikmet nasıl büyük halk şiirimizin en son halkasıysa, Abidin Dino da Anadolu kiliminin, yazmasının, çam bardağının, oyasının son büyük, görkemli halkası... Nâzım Hikmet şiirini halkıyla birlikte nasıl ördüyse, Abidin Dino da resmini kilimci kadın gibi öylesine dokudu" (2000a: 181). Bu sistem içinde "kötü sanatçılar" ise, halk sanatına yaslanmayan ve halkın sıkıntılarıya ilgilenmeyen kişilerdir. 1960 tarihini taşıyan bir yazısında, kötü sanatçıları "soyut" olmakla suçlar: "Altı yedi yıldır bizde birtakım sanatçılar hep soyuta

gidiyorlar. Sanatı insan sorunundan dışarıya çıkarıyorlar" diyen Yaşar Kemal (2004a: 41), onları "Divancı ataları"na bağlayarak eleştirir: "Biz de kaçmaklarla göçmeklerle, denizle, gökyüzüyle, sapık duygularla, anlamsız sözcüklerle, deli saçmalarıyla boş boş kalıplar doldururuz. Bu çok kolay, hiçbir sorumluluğu yok. Başın belaya girmez. Bir de sanatçı olma övüncesi verir. Bir de ileri olma palavrası sıkarsın. Birkaç ahmak, sapık bulur, meyhanelerde onları da inandırırsın" (2004a: 41). Yaşar Kemal'in pek az yazısında sanatçılara yönelik böylesi bir sertliğe rastlanır. Hatta bu yazıya da "Bu başlığı epeyce tuhaf bulacaklar olacak Yaptığı işleri, mağaradan atoma gelişini göz önüne getirip içimden insan soyunu kutsamak geçiyor" (2004a: 39) sözleriyle başlar. Bu sertliği bir türlü kendi insan anlayışının içine yerleştiremeyen yazar, birbirine karşıt cümlelerle yazıya devam eder.

Yaşar Kemal'in yüceltmeye dayalı insan anlayışını sosyalist ideolojiye de taşıdığı gözlemlenmektedir. Onun sosyalizm anlayışının da böylesi bir temele dayanarak yükseldiği, yerelci ve bu yüzden de Batıcı ve elitist eğilimlere mesafeli olduğu ileri sürülebilir. Nitekim 1969'da yayımlanan bir yazısında, Batıcı-elitist anlayışın halk sanatlarına yönelik küçümseyici tavrını eleştirir: "Şimdi de sosyalizm adına Veysel'in sazını fırınla, zencinin o canım heykelini kır, Hatçe ananın kilimini parçala, kökboyası dök... Bununla çok şeyi becerebilirsin belki, ama sosyalizmi hiç, hiç beceremezsin. Yaratan ki doğadır, yaratan ki halktır. Bu iki güce sırtını çevirirsen, sen bu köyü bu akıllan zor şeneltirsin" (2004a: 250, özgün imlâ).

Yaşar Kemal'in yaratıcılığın kaynağı olarak gösterdiği halk sanatları ve halk sevgisi, onun geleneksel bir toplumu modern toplumdan daha çok yeğlediği anlamına gelmez. Ona göre romanlarında yıkılmakta olan feodal toplumun bireylerini "şiirli anlatma", modern toplumun temsilcilerini "şiirsiz anlatma"sının nedeni, "yeni gelenlerin" sevilecek kadar değer yaratamamış olmasıdır (1995: 194). Yazarın Adnan Benk ve Tahsin Yücel'le yaptığı söyleşide ilettiği bu cümleler, onun düşünsel duruşu açısından son derece önemlidir, çünkü Yaşar Kemal'in eski düzene, feodal döneme hayranlığı eleştiri konusu olmuştur. Ancak daha 1962 yılında yayımlanan bir yazısındaki şu ifadeler, onun yeni toplumdan ne anladığını gösterir niteliktedir:

"Tam Toros'un eteğindeydim. Geceydi, gökte yığın yığın, pırıltıyla dönen yıldızlar vardı. Yıldızları müthiş bir parıltıyla gökyüzüne sermişler. Bir iri ki yıldızlar. Saydım, Tekeç Dağının tepesine otuz kadar kocaman yıldız yapışmış. Uzakta ova gözüküyor. Şu bizim belalı Çukurova. Ben Çukurova'ya bayılırım. Sıcağını, tozunu, dumanını, acı çiçeklerini... Toza bulanmış, yalnız yalnız kalmış dut ağaçlarını severim.

Çukurova'ya bakıyordum. Çukurova yıldız yıldızdı. Çukurova toprağına da yıldız serpmişler. Bu, tarla süren, gidip gelen traktörlerin yıldızı. Torosa yukarı çıkıyordum. Şu Çukurova toprağı bire otuz, bire kırk, bire elli vermeye hazırlanıyor. Traktör yıldızları, gökyüzü yıldızlarından daha tatlı." (2000b: 26)

4. **Siyaset ya da İçeriden Konuşma**

Yaşar Kemal'in düzyazıları, Türkiye'deki pek çok özgül soruna değinen ilk yazılar olarak gösterilebilir. İster ilk kez ele alınıyor olsun, isterse Yaşar Kemal'in kendi diline çevirerek ele almasıyla olsun, hemen hemen her konunun siyasi bağlamın içinde değerlendirildiği gözlenmektedir. Ancak bu, siyasete yönelik doğrusal bir ilgiden çok, yazarın yaratıcı evreninin bir yansıması biçiminde tanımlanabilir. Örneğin insan hak ve özgürlükleri, işkence ve kötü muamele, hapishanelerin durumu, Köy Enstitüleri, kadın hakları, yoksulluk, bağımsızlıkçı sosyalizm, Kürt sorunu, öğretmen hakları, Doğu, orman, halk sanatları, Anadolu gibi konularla ilgili olarak kurulan dil, siyasi bir muhalefet kadar yaratıcı bir çabanın da rengini taşımaktadır. Bütün bu konular, insanda doğuştan var olduğu ileri sürülen bir "iyilik söylemi" içinde değerlendirilir.

İnsanın yüceltilmesi, Hümanist düşünceyi hatırlatan bir vurgu olarak okunabilir. Yaşar Kemal'in Mavi Anadolu ya da Hümanizmacılar şeklinde adlandırılan çevreyle yakın ilişkilerinden söz edilebilir. Ancak, bundan da önemlisi, onun düşünsel birikim edinmeye başladığı dönemin Hümanizmacı ve Aydınlanmacı düşüncenin iktidarına denk gelmesidir. Yaşar Kemal de pek çok Hümanizmacı gibi halk bilgeliğini Batı'dan gelen düşüncelerle harmanlar. Bu sistemde insan, eşitlikçi, barışçı ve hakbilir gibi olumlu özellikler taşımaktadır. Sistemin içinde yeri olamayacak bir olay, örneğin işkence yapma gibi bir olay ise, deyiş yerindeyse, bütün bir "site"ye mal edilen bir suçtur. Bu durum sistemin doğruluk ya da yanlışlığının sorgulanmasını gerektirmez. Bunun yerine, sitenin düşmanlarının bir eleştirisine gidilir. 1969 yılında yayımlanan bir yazısında insan hak ve özgürlüklerini ele alan Yaşar Kemal, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile paralellikler taşıyan ifadelerle kendi insan anlayışını, bir bakıma, özetler: "İnsanlar dünyaya geldikten sonra, ellerinden alınamaz ya da alınmaması gereken birtakım haklara sahip olurlar. Yaşama hakkı, yeme hakkı, doyma hakkı, başını sokacak bir deliği bulma hakkı, işkence edilmeme, tutsak olmama, sömürülmeme hakkı, eğlenme, dinlenme, gülebilme hakkı..." (2000a: 11). İzleyen yıllarda daha da artan bir önem kazanarak gündemleşen insan hakları konusu, Yaşar Kemal'in kaleminde, kendi insan anlayışına uygunluğu nedeniyle sıklıkla vurgulanan bir konu olarak öne çıkarılır.

İşkence konusu da, Yaşar Kemal'in üzerinde en çok durduğu, yöneticileri eleştirdiği bir konu olarak ve ağırlık kazanarak dile getirilecektir. Aynı yıl yayımlanan başka bir yazıda ise bu kez kadın hakları üzerinde durulur: "Yurdumuzda en çok çekenler, dert içinde, bela içinde olan kadınlarımızdır. Yüzyıllar boyu onların başlarına gelenler hiç kimsenin başına gelmemiştir" (2000a: 17). Kadınlarla ilgili olarak söyledikleri, Nâzım Hikmet'in *Kuvayı Milliye'*sindeki kadın betimlemesiyle* paralellikler gösterir: "Anamız, avradımız, tarlamızda iş arkadaşımız, bir yastığa baş koyduğumuz, öküzümüz ölünce tek öküzümüzle çifte koştuğumuz bu cefakar insan soyu çok kötü durumda" (2000a: 17).

Yaşar Kemal, 1960'lı yıllarda, daha çok "jandarma dayağı" üzerinde durur: "Candarmalık kurumu Anadolu halkı üstünde bir baskı kurumu olmuştur. Bir

* "anamız, avradımız, yarimiz ve sanki hiç / yaşamamış gibi ölen ve soframızda yeri öküzümüzden sonra gelen ve / dağlara kaçırıp uğrunda hapis yattığımız ve ekinde, tütünde, odunda / ve pazardaki ve karabasana koşulan…" (Nâzım Hikmet, 2003: 72).

sorumsuzluk kurumu. Bir olay, beş olay değil. Anadolu halkı binlerce candarma olayının tanığıdır" (2004a: 131, özgün imlâ). 1962 yılında yayımlanan bu yazıdaki "jandarma dayağı" eleştirisi, 1970'li yıllardan itibaren bu muameleden daha sistemli bir saldırı olan işkenceye yönelik eleştiriye dönüşür: "Ne pahasına olursa olsun, ne için olursa olsun, devlet güçlerinin işkenceye kalkışması, işkencecilere göz yumması insanlık tarihinin en büyük insanlık suçudur" (2000a: 121). Yazarın, bugünkü göreceli demokratik ortamda bile kullanılması güç olan sert ifadelerle eleştirdiği işkence, onun insanı anlama uğraşı içinde bir yere yerleştiremediği bir konu olmuştur. Çünkü onun bakış açısıyla insan bu kötülüğü yapacak kadar zalimleşemez.

Hapishanelerin durumu da Yaşar Kemal'in sıklıkla ele aldığı konulardandır. 1973 yılında yayımlanan bir yazısında, "Varın görün ki, Ortaçağ zindanlarından daha beter hapishanelerimiz" (2000a: 118) ifadesini kullanan yazar, 1980'li ve 1990'lı yıllarda hapishanelerdeki olaylar ve hak taleplerine karşı duyarlı olmuş, hatta ihtilafların çözülmesi için aracı olmuştur. Bu anlamda yazarın toplumsal pratiklerinde de, denemelerindeki tutumu görmek mümkündür. Zira bu pratik, ideolojik olmaktan önce, insanidir.

Yaşar Kemal, sosyalizme ilişkin hemen her yazısında "bağımsızlık" vurgusunu özellikle yapar: "Sömürüye bilimsel olarak karşı olduğu için, sosyal bilimlerde son aşama olduğu için sosyalizmin temelinde yalnız be yalnız bağımsızlık vardır. Sosyalizmin savaşı, insanı bağımsız kılma savaşıdır. Sosyalizm hürriyettir" (2000a: 68). 1967 yılında yayımlanan bu yazı, Çin, Arnavutluk, Sovyetler Birliği, Yugoslavya gibi sosyalist modellerin ithalinin revaçta olduğu bir dönemde yayımlanması itibarıyla önemlidir. Yaşar Kemal'in bu düşünceleri, Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde, Mehmet Ali Aybar'ın "yerlici" tezlerine yakındır.

Yaşar Kemal'in Kürt sorununa yaklaşımda da bir evrimden söz edilebilir. Bilindiği gibi, Yaşar Kemal *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmaya başladığında ilk iş olarak Doğu Anadolu'da röportajlar yapmıştır. Röportajlarında olduğu gibi yazılarında da Doğu'nun yoksulluğu, geri kalmışlığı, susuzluğu, Doğu'daki işsizlik gibi konuları öne çıkarır. Doğu vurgusu ya Anadolu vurgusuyla ya da tek başına pek çok yazıda öne çıkmaktadır. 1962 yılında yayımlanan bir yazısında şu ifadelere rastlanır: "Doğuda açlık var. Avrupa'nın kıyıcığında, tam yirminci yüzyılın ortasında bir memleketin halkı aç kalıyor, düpedüz aç kalıyor" (2004a: 84).

1970'li yıllarda gelişmeye başlayan Kürt siyasi hareketlerinin TİP gibi partilerden uzaklaşıp kendi başlarına örgütlenmelerinde "Doğuya su, iş, elektrik" vurgusu öne çıkar. Ancak ilerleyen süreçte bu hareketler siyasi ve ulusal talepleri de içeren programlar üreteceklerdir. Yaşar Kemal bu süreçte, yani 1980'li yılların sonuna kadar Kürt sorunu gibi pek çok sorunu Türkiye'deki demokrasi hareketinin içinde görür. Bir anlamda yeni bir boyut kazanan duruma uzak kalır. Ancak, özellikle Kürt siyaset ve kültür adamlarından Musa Anter'in 1992 yılında öldürülmesi üzerine yazdığı yazıyla (2000b: 98-103) Yaşar Kemal, yönetenlere yönelik çok sert ifadeler kullanmaya başlar. Bu soruna da kendi insan anlayışı penceresinden bakan Yaşar Kemal, sert eleştirilerine karşın bir kardeşlik konsepti kurar ve savunur: "Bu iki kültür [Türk ve Kürt kültürler, S.T.E.] birbiriyle sağlıklı olarak kaynaşsaydı, bugün Türkiye'nin görüntüsü insanlık içinde çok başka olurdu" (1995: 120). Bununla birlikte Yaşar Kemal bütün bu söylemi "içeriden konuşma",

yani "merkez"den bir bakış açısıyla geliştirir. Bu anlamda "Türklüğün içinden konuşma" dikkati çeker: "Eğer Kürtlere insani haklarını, bu düşünceden dolayı vermezsek, dünya kamuoyu Kürtlere büyük destek verir" (1995: 145). İçeriden konuşmanın nedenlerini, Kürt kökenli Yaşar Kemal'in siyasi, düşünsel, edebî gıdasının büyük kısmını Türkçeden ve Türk kültüründen almasında aramak gerekir.

Sonuç

Yaşar Kemal'in deneme ve düzyazıları, ünlü bir edebiyatçının düşünsel arka planının fiziki haritasını vermektedir. Buna göre insanoğlu, asliyetini ancak koruduğu bir doğa içinde gerçekleştirebilir. İnsanın doğayla barışık olması durumunda insani bir kültür yaratılabilir. Ancak kendi doğasından uzaklaşan insanlık, kültürel dokunun birer rengi olan diğer kültürleri ortadan kaldırmaya yönelebilir.

Yazar, düzyazılarında, romanlarında rastlanan tekrar, abartı ve bütünleme kodlarını, kendi insan anlayışını pekiştirmenin araçları biçiminde kullanır. Türk halk dili bu noktada argüman üretmede kullanırken dünya da Anadolu modeli üzerinde yorumlanır. Küresel sorunları edebî anlayışının referansları içinden okur ve onları kendine daha ait kılar. Dolayısıyla yazarın düzyazıları, edebî yaratımlarının bir tür yansıması gibidir.

Yaşar Kemal'e göre çağdaş sanat, halkçı olduğu kadar halk dili ve sanatlarına yaslanan bir sanat da olmalıdır. Bu anlamda sanatın ana konusu olarak halkı ve hayatını esas alırken, sanatın ana kaynağını da halk sanatlarında görür. Beğendiği ve takip ettiği yazar ve sanatçıları, bu ilkelere uyan isimler arasından seçer. Halkın yaratımlarıyla çağdaş sanatçıların yaratımları arasında bir devamlılık olmalıdır. Ancak bu devamlılık, öykünme biçiminde değil, özümseme biçiminde gerçekleşmelidir.

Yazarın siyaset ilgisi, bir bütün olarak doğa, halk kültürü, barış ve insanlık ideali gibi temel referanslarıyla uyumluluk gösterir. Jandarma baskısından kadın sorununa, işkenceden hapishanelerdeki uygulamalara, insan haklarından Kürt sorununa kadarki yelpazede ideolojik bir tutum yerine insani bir tutumun yeğlendiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu yazıların haritasında, Yaşar Kemal'in romanlarındaki pek çok "iyi figür"ü hatırlatan biçimde barışçı, bağımsız ve isyankâr bir Yaşar Kemal vardır.

Kaynakça

Başgöz, İlhan. "Ağıt, Destan, Yaşar Kemal ve Anılar". Süha Oğuzertem, haz. *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal.* İstanbul: Adam Yayınları, 2003 içinde, s. 124-39.
Çiftlikçi, Ramazan. *Yaşar Kemal: Yazar, Eser, Üslup.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
Kabacalı, Alpay. "Önsöz". Yaşar Kemal. *Baldaki Tuz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004a* içinde, s. 11-12.
Nâzım Hikmet (Ran). *Kuvayi Milliye,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
Oğuzertem, Süha. "Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal". Süha Oğuzertem, haz. *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal*. İstanbul: Adam Yayınları, 2003 içinde, s. 25-41.
——, haz. *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal.* İstanbul: Adam Yayınları, 2003.
Yaşar Kemal. *Ustadır Arı.* (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Can Yayınları, 1995.
——. *Ağacın Çürüğü.* (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Adam Yayınları, 2000a.
——. *Zulmün Artsın.* (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Adam Yayınları, 2000b.
——. *Baldaki Tuz.* (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004a.
——. *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004b.

YAŞAR KEMAL'İN BİR DENEMECİ OLARAK PORTRESİ

Özet

Daha çok edebî yapıtları ve röportajlarıyla tanınan Yaşar Kemal'in denemeci yönünün gölgede kaldığı gözlemlenmektedir. Yazarın çeşitli süreli yayınlarda yayımlanan düzyazıları, onun düşünsel serüveni açısından önemli veriler sunmaktadır. Yarım yüzyılı geçen bir süreçte yayımlanan bu yazılarda halk dili, argüman üretmede sıklıkla başvurulan bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Gerçeklik algısını da belirleyen bu dil ile onu var eden kültür, yazar tarafından bir model olarak yeniden düzenlenmiştir. Yerel sorunlardan küresel çaptaki sorunlara kadarki duruş, "Anadolu modeli" diye adlandırdığımız yapı içinden okunabilir. Bu anlamda Yaşar Kemal'in romanları için sıklıkla dile getirilen "Anadolu'yu dünyaya taşıma" belirlemesinin, denemelere "dünyayı Anadolu içinden okuma" biçiminde yansıdığı ileri sürülebilir. Bu Anadolu, dünya kültürünün bir parçasıdır ve ancak korunan bir doğa ile birlikte düşünülmelidir. Yeni çağa, moderniteye özgü pek çok kavram ve durum, bu modelin diline "çevrilir." Tekrar ve abartı gibi öğelerin öne çıktığı çeviri etkinliğinin belirlediği söylem, gerçekliği açıklama ve yorumlamanın aracına dönüşür. Bu dil ve onu var eden kültür, sanat ve yaratıcılık için de temel kaynakların başında gelir. Yazarın yabancılaşmayı makineyle ilişkiden çok "insan asliyeti"ni belirleyen hümanist halk kültüründen kopmak olarak tanımlaması, bu algının tipik çıkarımlarından birisidir. Bu çalışma, Yaşar Kemal'in düzyazılarından hareketle onun doğa, kültür ve sanatsal yaratım çerçevesinde beliren farklı bir portresini ortaya çıkarmaya odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Deneme, Halk Dili, Anadolu, Yaratıcılık.

THE PORTRAIT OF YAŞAR KEMAL AS AN ESSAYIST

Abstract

Yaşar Kemal is mainly well-known with his novels and interviews; whereas, he is a successful essayist as well. His published proses in various periodicals give a clue in terms of his intellectual adventure. In his writings, published during more than a half-century, the use of colloquial language stands out as an essential reference to build arguments. That language which assesses the sense of reality, and culture which generates it, are arranged anew as a model by the author. The perspective of issues varied from local to global can be assessed in his Anatolia «model». In this sense, it is frequently articulated for Yasar Kemal›s novels: «make

familiarize Anatolia with the world*». In essays generally it is phrased as «make familiarize the world through Anatolia». This "Anatolia" is a part of world culture, and must only be taken into account with a protected nature. Many concepts and junctures peculiar to new age and modernity are "translated" into this model's language. The discourse identified by translating activity of which important elements are repetition and exaggeration, evolves into explaining and construing the reality. This language and the culture wihch generates it, are leading elements for art and creativity. One of the inferences of this viewpoint is that the author defines alienation as detaching from humanist folk culture that determines the "esence of humanity" rather than defining it as man's relation with machine. This study, through Yaşar Kemal's proses, focuses on framing a different portrait of the author, which appears in according with nature, culture and creativity.

Keywords: Yaşar Kemal, Essay, Folk Speech, Anatolia, Creativity.